

این روزها به مناسبتی چند صفحه ای از کتاب اعلام الطرائق ابن شهر آشوب را برای تصحیح و چاپ آماده سازی می کنم. این کتاب بسیار ارزشمند که هنوز به طبع نرسیده است، اثری است از ابن شهر آشوب مازندرانی، دانشمند جامع الأطراف امامیه در سده ششم قمری. در این کتاب دانش ابن شهرآشوب نسبت به علوم مختلف و از آن جمله کلام و فلسفه و نجوم و ادب عرب و غیره آشکار می شود. دلیل این امر هم این است که کتاب در ژانر ادبی جوامع العلوم نویسی نگاشته شده و در آن به همین مناسبت از علوم و اصطلاحات مختلف دانشهای اسلامی سخن رفته است. از این کتاب که ظاهراً تنها یک نسخه خطی باقی مانده و گویا این نسخه نیز به قلم خود ابن شهر آشوب است، سالها پیش در نشر دانش سخن گفته ام و اهمیت انتشار آن را متذکر شده ام. چند سالی پیش از درگذشت استاد محمد تقی دانش پژوه، نویسنده این سطور مدت زمانی را توفیق داشت تا محضر آن استاد گرانمایه را درک کند. در یکی از همین جلسات سخنی از این نسخه خطی با آن استاد به میان آمد. استاد دانش پژوه که از وجود نسخه از پیشتر و از طریق مرحوم محقق طباطبایی اطلاع داشتند، اظهار علاقه کردند تا نسخه را از نزدیک مورد مطالعه قرار دهند. در جلسه ای دیگر من عکسی از نسخه را تهیه کردم و خدمت استاد دانش پژوه تقدیم کردم که احتمالاً الآن باید در مجموعه کتابخانه اهدایی ایشان باشد. استاد به محض تورق کتاب و با توجه به علاقه و سابقه ای که در انتشار این دست متون دائرة المعارف گونه داشتند، بی نهایت علاقمند شدند تا کتاب را تصحیح کنند و بدین ترتیب پیشنهاد فرمودند که زیر نظر ایشان کار تصحیح متن را آغاز کنم. کار البته مقداری هم پیش رفت اما بعداً با مسافرت اینجانب به خارج از ایران نا تمام ماند. با این وصف گمان می کنم که استاد کتاب را خود به جایی رسانده باشند. شاید در میان اوراق باقیمانده از ایشان، بتوان دستنوشته های استاد را در این مورد پیدا کرد. شادروان استاد دانش پژوه به ابن شهرآشوب علاقه ویژه ای داشتند؛ شاید یکی از دلایل آن هم همشهری بودن بود. به هر حال در آن دوره که نویسنده این سطور

خدمت استاد می رسید، بهره های فراوانی از ایشان در زمینه شناسایی نسخه های خطی بردم. آن مرحوم به ویژه به مطالعه تحقیقات غربی در زمینه اسلام شناسی و ایران شناسی تأکید می کردند و خود نیز به پاره ای از مستشرقان همانند گلدتسیهر بی نهایت علاقمند بودند. استاد دانش پژوه نمونه ای بی بدیل در تاریخ کتابشناسی و نسخه شناسی است؛ آن مرحوم نه تنها در حوزه فلسفه و منطق و علوم حکمی و یونانی کتابشناسی بی بدیل بود و نسخه های بسیاری را در ایران و کشورهای دیگر شناسایی و فهرست کرد، بلکه دایره اطلاع ایشان از نسخه های خطی به حوزه علوم دینی نیز گسترش یافته بود و به ویژه در شناسایی نسخه های فارسی در این دانشها بدیلی نداشتند. محقق طباطبایی به ویژه این جنبه از شخصیت استاد دانش پژوه را مورد ستایش قرار می دادند. یاد می آید ایشان می گفتند یک بار از پشت تلفن آغاز نسخه ای ناشناخته را که در علم کلام بود برای استاد خوانده بودند، و استاد دانش پژوه بی درنگ آن کتاب کلامی را که نوشته دانشمندی از اهل سنت بود و نسخه آن به نادرست در کتابخانه آیه الله مرعشی در قم معرفی شده بود، شناسایی کرده بودند. یک سفری هم آن دو مرحوم در سفر حج با هم بودند و خاطرات جالبی از آن سفر داشتند. البته دانش پژوه توفیق این را هم داشت که آثار بسیاری را نیز منتشر کند و به ویژه در حوزه فلسفه و علوم حکمی متون مهمی را به دست داد. محققان عرب و غربی نیز پایگاه او را دست کم در شناسایی نسخه های فلسفی و منطقی مورد تقدیر قرار داده اند. در پاریس یک بار با پروفیسور محسن مهدی سخن از مرحوم دانش پژوه رفت و دیدم که از کارهای ایشان تقدیر می کنند. به ویژه کارهای ایشان در حوزه فارابی و نسخه های کتابهای او از اهمیت زیادی برخوردار است. از دیگر سو مقدمه هایی که بر آثار تحقیقی نوشته اند اهمیت فوق العاده ای دارد و بسا از تحقیق متن اهمیت بیشتری داشته باشند. در لابلای این مقدمه ها و مقالات ایشان اطلاعات بی نظیری یافت می شود و به ویژه به دلیل سبک نگارشی ایشان بسیار مناسب است که مجموعه مقالات و مقدمه های ایشان یکجا منتشر شود و برای آن فهرستی دقیق تهیه شود تا بسیاری از اطلاعاتی که آن مرحوم طردا للباب در مطاوی تحقیقاتشان متذکر شده اند، مورد توجه بیشتر قرار گیرد.

فهرستهایی که از کتابخانه‌ها ارائه دادند، از لحاظ کمیت و در بسیاری موارد از لحاظ کیفیت بی نظیر است و در مواردی مطالبی را در فهرستها بیان کرده‌اند که خود بسان یک مقاله تحقیقی درباره یک کتاب و یا یک نویسنده است. مناسب است که این دست مطالب ایشان در فهرستها هم استخراج شود و مستقلاً انتشار یابد. فهرستواره ایشان از نسخه‌های فقهی فارسی بی تردید از مهمترین کارهای استاد است که از آن بسیاری از مطالب علمی قابل استنباط است؛ از جمله توجهی که ایشان به واژه‌های فارسی موجود در آثار فقهی عربی منطقه ماوراء النهر و نویسندگان حنفی داده‌اند و نیز اهمیت شناسایی بسیاری از مطالب اجتماعی از این دست آثار فقهی و به ویژه آثار فقهی فقه نوازل و فتاوی که بی نهایت اهمیت دارند. مقدمه‌ای که بر ترجمه نزهة الأرواح شهرزوری نوشته‌اند، و در آن فهرستی از حکما و فیلسوفان را به دست داده‌اند، و کتابشناسی مهمی از آثار فلسفی به دست داده‌اند، اهمیت زیادی دارد. در لابلای این مطالب ایشان نکات تازه و بدیع بسیار است. این مقدمه مستقلاً هم منتشر شده است. بر کتابخانه مجلس است که همت بیشتری برای تجلیل از مقام شادروان استاد محمد تقی دانش پژوه کند و انتشار مجموعه مقالات آن مرحوم را مورد عنایت قرار دهد؛ کاری که سابق بر این هم به شکلی ناقص در حدیث عشق فراهم کردند.

حسن انصاری

<http://ansari.kateban.com/entry1365.html>